

Foto Lennart Johansson

Skärålid från norr

En geologisk orientering

Beskrivning

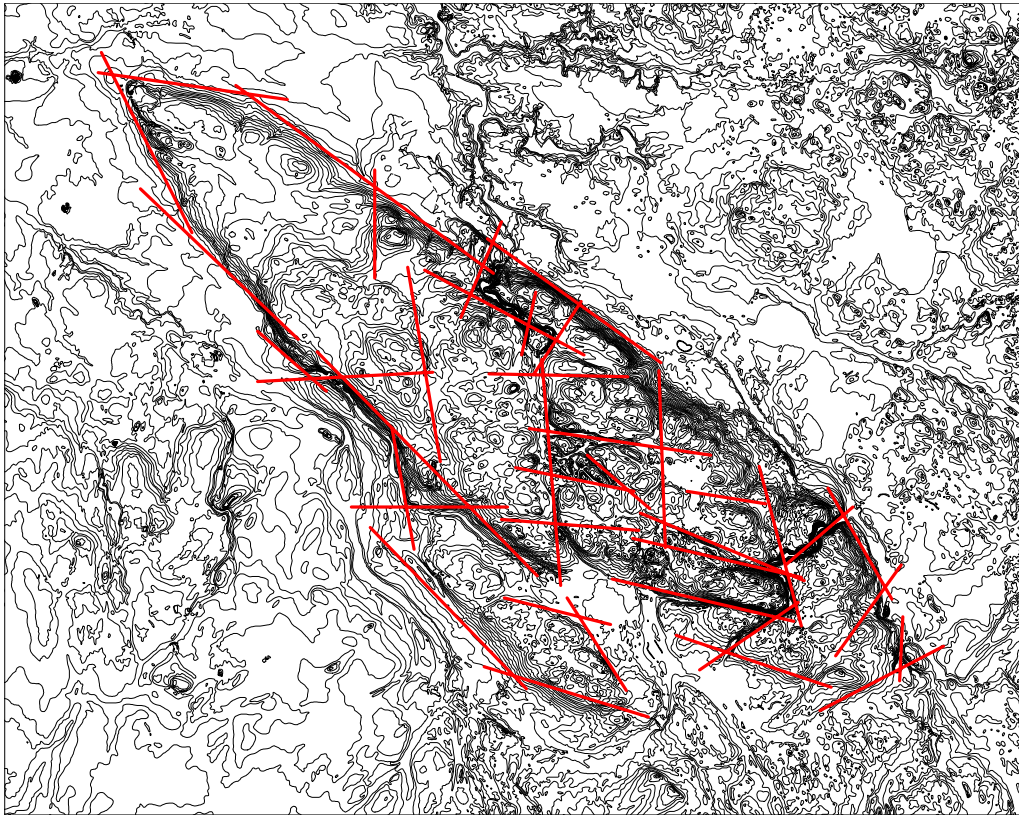
Berggrunden

Berggrundgeologiskt är Söderåsen en förhållandevis homogen struktur av urberg, framför allt gnejs, men även med inslag av graniter i den centrala delen. Mindre vanligt är äldre berggrund av mera basisk karaktär, amfiboliter, som finns som små isolerade förekomster. Detta hänger samman med åsens ursprung, nämligen att den är en del av den skandinaviska urbergsplattan. Yngre berggrund finns runt åsen men även som avgränsade partier i kantområden och i den sydöstra delen. Det är i huvudsak berggrund bildad under tidsperioden Kambro-Silur, för ca 600 - 300 miljoner år sedan, och som består av sandstenar, kalkstenar och särskilt olika lerskifferar. Ändå yngre berggrund i form av gångbergart, diabas, är mycket frekvent som sprickfyllnader i åsens längdriktning. I området från Kågeröd och västerut finns också en blandad sedimentberggrund, Kågerödsformationen, som består av en blandning av sand och lera. Detta är en mycket ovanlig form och har, vilket framgår, namngivits ef-

ter trakten. Ett fåtal isolerade förekomster av basalt, en ung vulkanisk bergart av basisk karaktär, finns i den nordöstra kanten av åsen. Jällabjär och Rallate är de mest kända exemplen på denna basalt där man också kan se den karaktäristiska pelarförklyftningen.

Basalt med sin karaktäristiska pelarförklyftning, vid Rallate.

Dominerande sprickriktningar i berggrunden på Söderåsen.

Morfologi - Landskapets former

Söderåsen karaktäriseras strukturgeologiskt som en urbergshorst. Ett avgörande moment i bildandet av åsens form har varit jordskorperörelser mellan den skandinaviska och den europeiska plattan, där Söderåsen ligger i gränzonen. I perioder har dessa jordskorperörelser bildat sprickor och förskjutningar av dramatiska slag. Söderåsen består av samma urberg som i södra Småland. Denna berggrund har sjunkit längs förkastningslinjer i Söderåsens omgivning medan Söderåsen har legat kvar på ungefär samma nivå. Huvudförkastningarnas riktning är från NV till SO och har gett åsen dess huvudform. Norr om åsen har den vertikala rörelsen varit ca 100 m medan i söder har mera dramatiska rörelser gett skillnader på mer än kilometern i den sk. Danska sänkan.

Jordskorperörelser har också inneburit att berggrunden spruckit upp i mindre sprickor med andra riktningar än den ovan beskrivna. Söderåsen karaktäriseras just av detta förhållande och kan beskrivas som en plan struktur med branta

kanter samt en mängd spricksystem av olika dimensioner som bryter in i och genom åsen. Åsen är i stort sett en homogen långsträckt struktur med undantag för "Kågerödsåsen" som bildar en parallell höjdstreckning längs den södra kanten. Det mest kända och mest spektakulära spricksystemet bildar Skäralsravinen med Dejebäcken och Kvärbäcken. Ett annat bildar Klövahallar. Ytterligare ett är Nackarpsdalen med Uggerödsdalen och Odensjön. Gemensamt för dessa spricksystem är att de mynnar i åskanten och bildar markanta avbrott i topografin. Även inne på platån finns avgränsade spricksystem som skapar variation i landskapet. Särskilt Vargadalen med omgivning är en god representant för ett sådant landskap.

Kvartära former

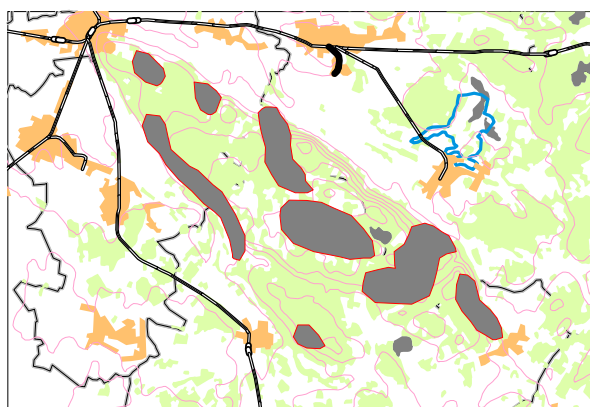
Inlandsisens påverkan i södra Sverige under den kvartära perioden har som regel varit ett av de viktigaste formbildande elementen i landskapet. På Söderåsen har formerna präglats en del av

flera isars aktiviteter, med isrörelser från norr till sydväst. I den östra delen av åsplatån finns opåverkade isälvsavlagringar i form av deltabildningar och åssystem kring Konga och Gillastig. Men det är mera längs åsens kanter som istiden och isavsmältningen gör sig märkbar.

Särskilt längs den norra åskanten breder vidsträckta isälvsavlagringar, i form av deltan och sandurbildningar, ut sig. Kvidingefältet är ett av de större grusförsörjningsområdena i Skåne med flera pågående och avslutande täkter. Det gamla exercisfältet vid Bonarp är också beläget inom dessa sandområden. Även längs åsens sydsida, framför allt mellan Ask och Åvarp, finns större partier med isälvsmaterial nedanför åskanten och som mindre partier i åsslutningen. Även här finns exempel på täktverksamhet men de flesta är avslutade och efterbehandlade.

Periglaciala former - när isen just lämnat Söderåsen

Det mycket speciella klimat som rådde den korta period som inlandsisen låg kvar strax norr om Skåne, vid isens tillbakadragande, har påtagligt påverkat Söderåsens former. Trots att det var en kort period har åsen påverkats tydligt både i stort och i smått. Kraftiga temperaturväxlingar kring nollgradersstreckets åstadkom en effektiv frostsprängning samtidigt som permafrostförhållanden skapade särskilda dräneringsförutsättningar. På Söderåsen är dalbranternas

Områden där periglaciala formelement är särskilt påtagliga inom Söderåsen. Det är viktigt att kunna bevara sammanhängande områden intakta för framtiden.

Rasbrant, talus, med kantiga block som lossnat från bergsidan genom frostsprängning, framför allt under den periglaciala perioden.

rasmarker med kantiga block de mest påtagliga tecknen från denna tid. Överst i dalkanten finns oftast fast berg kvar som en vertikal bergyta, sk hammare. På andra ställen har erosionen gått något längre och endast lämnat en rest kvar i form av en stenpelare, en Torpbildning. Sådana unika strukturer finns på flera ställen i anslutning till de stora dalgångarna. Men även i mindre dalgångar hittar man dessa stenpelare, exempelvis "skorstenen" i Skorstensdalen. Tösituationen under den periglaciala tiden innebar att jordmassorna närmast blev övermättade med vatten ovanpå en tät frusen marknivå. Detta har skapat ett stort antal små, flacka dalsystem på åsplatån med mycket markerade sidor och en närmast plan botten. Dessa små dalar mynnar hängande i de större dalsystemen och är särskilt påtagliga kring Skärälidsravinen och Klöva hallar.

Även drivande snö har påverkat morfologin. Former som liknar den erosion som glaciärer skapar finns på Söderåsen men i mindre skala. Dessa anses bildade genom erosion av tätpackad snö som hela tiden drivit in från närliggande inlandsis. Odensjön är det mest kända exemplet på en sådan nisch. Även i Skärälid och Klöva hallar finns flera goda exempel på effekten av snöerosion.

Söderåsens rikliga förekomster av dessa periglaciala formstrukturer är unikt i Sverige och framstår även internationellt som en mycket betydelsefull lokal. Viktiga områden är skyddade genom förordnanden enligt naturvårdslagen eller genom markförvärv tillhörande staten. Stora

Geologi

En av Söderåsens många stenpelare eller Torbildningar. Sådan finner man särskilt i anslutning till de stora sprickdalarna men de förekommer även spridda inom Söderåsen, som här i Skorstensdalen.

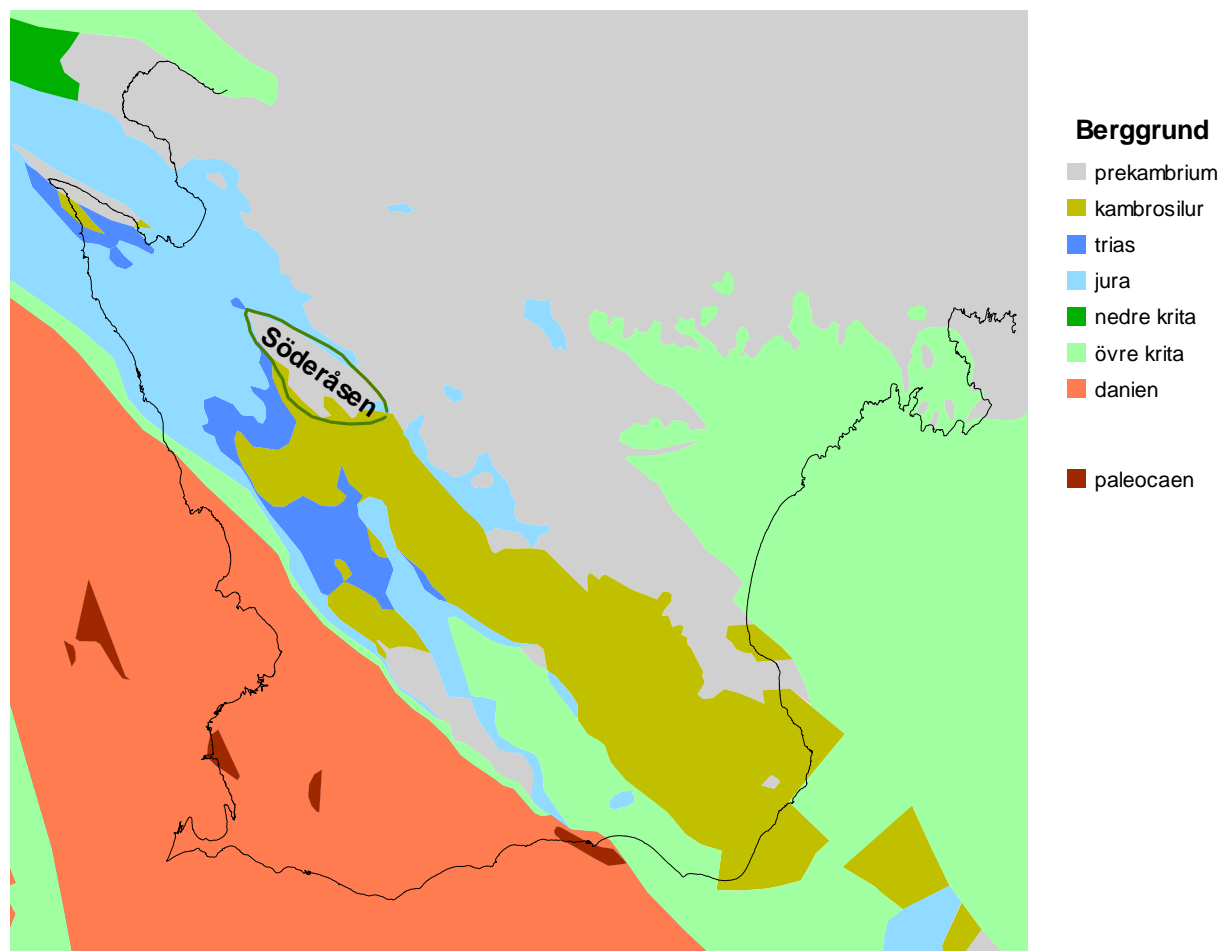
arealer är emellertid inte inventerade så att den verkliga omfattningen och en rimlig värdeavvägning finns ej för åsen som helhet. Ett problem i detta sammanhang är att modern skogsbruksteknik i praktiken är helt oförenlig med ett långsiktigt bevarande av dessa geologiska former.

Analys hot/möjligheter

Geologin är en av de grunder som är avgörande för Söderåsens värde som riksobjekt för naturvård. Åsen är ett praktfullt exempel på horstbildning genom den tydliga avgränsningen av formen i landskapet. I det avseendet förstärks karaktären påtagligt genom att åsslutningarna genomgående är skogklädda medan det omgivande landskapet som regel är öppet. Detta förhållande är önskvärt att bibehålla i möjligaste

utsträckning på så sätt att igenplanteringar av öppen mark i anslutning till Söderåsen bör undvikas.

Bland de unika formerna är särskilt sprickdalarna och de periglaciala formerna viktiga att bibehålla. De stora sprickdalarna ägs till sin huvuddel av staten genom Naturvårdsverket och inget hot mot de geologiska värdena bör därför finnas i det avseendet. De värdefulla sprickdalarna kring Vargadalen är också i allmänt ägo genom O. D. Krooks donation, förvaltd av Region Skåne. Det är också i dessa partier som de mest kända sammanhängande periglaciala formelementen finns. Det är därför avgörande att skogsbruk och övrig markhantering anpassas så att dessa värden inte går förlorade. I nationalparksområdet och Klöva hallar finns förslag till skötselplaner som indikerar att inga ingrepp kom-

Söderåsen befinner sig i ett gränsland mellan "gammal" och "ung" berggrund.

mer att ske i de mest värdefulla arealerna. Däremot bedrivs ett normalt skogsbruk inom de centrala delarna av Söderåsen med bl a omfattande markberedning i samband med föryngringsåtgärder. Markberedning kan allvarligt skada periglaciala former och bör därför inte ske i sådana partier. Särskilt inom Vargadalsområdet bör en inventering utföras för att klargöra omfattningen och betydelsen av periglaciala former på platån.

Sluttningarna är allmänt värdefulla för naturmiljön och även i ett geologiskt avseende. Det är av värde att bibehålla den karaktär som finns idag med skogklädda sluttningar. Av olika skäl är det också av intresse att lövskogen dominerar sluttningarna. Ytterligare exploateringar bör undvikas helt.

Söderåsen domineras av skogsbruk som markanvändningsform. Utvecklingen inom skogsbruket går allt mer mot ett allmänt hänsynstagande när det gäller naturvård. Detta kan innebära att hänsynen till de geologiska värdena skulle kunna säkras inom ramen för normal markanvändning. Inom de arealer som ägs av allmänheten finns förutsättningar att särskilt beakta de geologiska värdena och även utveckla dessa på lång sikt.

Nationella miljökvalitetsmål

De geologiska värdena finns inte beskrivna på ett tydligt sätt i de nationella miljökvalitetsmålen. Det är emellertid uppenbart att Söderåsens speciella geologi är värd att bevara och ta hänsyn till inom markanvändningen och resursutnyttjandet.

Geologi

Ställningstagande

- Ingen ytterligare exploatering, genom bebyggelse, som påverkar Riksintresset negativt bör tillåtas inom Söderåsens sluttningszoner.
- Ingen kommersiell täktverksamhet som inverkar negativt på riksintresset bör tillåtas inom riksobjektet.
- Det bör även utformas en skyddszon för att förhindra negativa effekter av grustäktsverksamhet i åsens omedelbara omgivning.

Förslag till åtgärder

- De unika geologiska formerna är till sin huvuddel säkerställda genom markförvärv för naturvårdsändamål varför endast ett allmänt hänsynstagande är tillräckligt i övrigt.
- Inriktningsplaner bör upprättas på allmän mark så att bevarandet av geologiska värden belyses.
- Varje kommun bör utforma en skyddszon närmast åsen för att förhindra negativa effekter.

Periglaciala former i bokskog